

P.J. van Koppen (1997) De doodstraf. In: K. Wittebrood, J.A. Michon & M.J. ter Voert (red.), *Nederlanders over criminaliteit en rechtshandhaving* (pp. 67-74). Deventer: Gouda Quint

Nederlanders over criminaliteit en rechtshandhaving

Onder redactie van:

K. Wittebrood

J.A. Michon

M.J. ter Voert

Met bijdragen van:

M. Junger, J.W. de Keijser, P.J. van Koppen, M. Malsch, J.A. Michon,
R.C.M. de Vette, M.J. ter Voert, J.A. van Wilsem, K. Wittebrood

Gouda Quint
Deventer

in samenwerking met het
Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving te Leiden

1997

7

DE DOODSTRAF

P. J. van Koppen

De criminoloog Cesare Beccaria legde in de achttiende eeuw al uit dat de doodstraf niet rechtvaardig is en evenmin zinvol. Toch wordt de doodstraf nog opgelegd in een groot aantal landen, waaronder 31 van de Verenigde Staten. Daar wordt de doodstraf veelvuldig toegepast en de toepassing ondervindt grote steun bij het publiek. In Nederland was steeds een minderheid voorstander van de doodstraf, maar uit dit hoofdstuk blijkt dat dit omgeslagen is in een krappe meerderheid. Voorstanders zijn vooral te vinden onder lager opgeleiden, jongeren en onder degenen die de omvang van de criminaliteit hoog schatten.

7.1 Inleiding

In de loop van de middeleeuwen ontstond voor het eerst verzet tegen het opleggen van de doodstraf (Willems, 1994). Sindsdien is de weerstand tegen deze wijze van straffen alleen maar toegenomen en in de meeste Westerse landen is de doodstraf dan ook tussen het midden van de negentiende eeuw en het midden van deze eeuw afgeschaft (Hood, 1996). Een belangrijke uitzondering vormen 31 van de Verenigde Staten (Baird & Rosenbaum, 1995), waar in 1995 de doodstraf nog 56 keer werd uitgevoerd. Op de laatste dag van dat jaar verbleven 3054 personen in afwachting van hun executie in een Amerikaanse dodencel (Snelli, 1996). De doodstraf wordt in deze staten vrijwel uitsluitend opgelegd voor moord. In 58 andere landen is de doodstraf geheel afgeschaft, in nog eens 30 landen wordt de doodstraf niet meer uitgevoerd en in 14 landen gebeurt dat slechts in zeer bijzondere gevallen. De doodstraf wordt nog feitelijk uitgevoerd in 90 landen, ook in die landen vooral voor moord (Hood, 1996, pp. 241 e.v.).

De allereerste criminoloog, Cesare Beccaria, legde in de achttiende eeuw al uit dat de doodstraf niet rechtvaardig is en evenmin zinvol (Beccaria, 1982). Beccaria heeft door onderzoek in deze eeuw alleen maar gelijk gekregen. De doodstraf is kostbaar, als tenminste getracht wordt de veroordeling volgens een beschaafde procedure te laten verlopen. De doodstraf is zelfs aanzienlijk duurder dan het opsluiten van de veroordeelden gedurende de rest van hun leven (Spangenberg & Walsh, 1989). In de staat Florida, die de meeste tot de doodstraf veroordeelde misdadigers heeft in de Verenigde Staten, kost de gehele procedure tot en met de executie gemiddeld 3.2 miljoen dollar, hetgeen

ongeveer zes keer zoveel is als de kosten van levenslange gevangenisstraf (zie ook Gary, 1985; Tabak & Lane, 1989; Blakely, 1990). De doodstraf levert ook geen bijdrage aan de algemene afschrikking (Waldo, 1981). Als dat namelijk het geval zou zijn, zou men verwachten dat in landen waarin de doodstraf wordt opgelegd minder moorden worden gepleegd. Dat blijkt niet het geval: de doodstraf heeft zelfs eerder een *versterkend* effect op de criminaliteit (Bowers, 1988). Dit tegen-intuïtieve effect lijkt veroorzaakt te worden doordat de bevolking met de doodstraf wordt geleerd dat het correct en beschaafd is om degenen die ons iets ernstigs aandoen om het leven te brengen (Amsterdam, 1982; Bedau, 1982; Bowers, 1984). De doodstraf zorgt wél voor speciale preventie: de veroordeelde zal in ieder geval niet recidiveren. Maar er is geen garantie dat de veroordeelde ook werkelijk de dader is. Bedau en Radelet identificeerden 350 Amerikaanse zaken in deze eeuw waarin na de veroordeling tot de doodstraf vast kwam te staan dat de verdachte onschuldig was. Bij 23 daarvan gebeurde dat pas na de executie (Bedau & Radelet, 1987). Vijf jaar na hun eerste publicatie rapporteerden zij over nog eens 66 van dergelijke zaken (Radelet, Bedau, & Putnam, 1992).

Aan deze goede redenen om de doodstraf niet toe te passen kan nog worden toegevoegd dat de doodstraf dikwijls discriminatoir wordt opgelegd. In de Verenigde Staten wordt de straf bijvoorbeeld verhoudingsgewijs aanzienlijk vaker gegeven aan niet-blanke dan aan blanke verdachten (Bowers, 1984) en ook vaker als het slachtoffer blank was dan in het geval van een niet-blank slachtoffer (Gross & Mauro, 1989; Baldus, Woodworth, & Pulaski, 1990).

Tabel 7.1 Voor- en tegenstanders van de doodstraf in Nederland (percentages)

jaar	tegen	neutraal, geen mening	voor
1970	51	13	36
1975	39	17	44
1980	46	16	37
1985	47	13	39
1987	48	14	38
1991	48	17	35
1993	42	16	43

Bron: SCP (1994)

Ondanks alle goede argumenten tegen de doodstraf blijkt steeds een substantieel deel van de bevolking er voorstander van om de doodstraf althans voor moord op te leggen. In de Verenigde Staten vormt dat deel de voorgaande 20 jaar zelfs de meerderheid. Het aantal voorstanders is daar gestaag gegroeid van 42 procent in 1966 tot zo'n 80 procent de laatste jaren (Bohm, Clark, &

Aveni, 1991; Dieter, 1993; Maguire & Pastore, 1993, p. 200; Saad, 1996). Een krappe meerderheid van 51 procent is er zelfs voorstander van de doodstraf ook voor andere misdrijven dan moord op te leggen. In Nederland zijn de voorstanders steeds in de minderheid (zie Tabel 7.1). Tussen 1970 en nu varieert hun sterkte rond de 40 procent. Althans, dat gold tot voor kort, zoals uit het vervolg zal blijken.

7.2 Waarom zijn er voorstanders?

De argumenten tegen de doodstraf mogen overweldigend zijn, een substantieel deel van de bevolking is toch voorstander. Wie zijn de voorstanders en waarom? Daarover gaat dit hoofdstuk.

Een deel van de verklaring voor het verschil in steun voor de doodstraf tussen de Verenigde Staten en Nederland kan gevonden worden in het feit dat in de Verenigde Staten de doodstraf daadwerkelijk wordt uitgevoerd. Dat heeft tot gevolg dat een groter deel van de bevolking zich een mening heeft gevormd, want elke executie wordt uitgebreid in de media besproken. Men kan dan verwachten dat een deel van de mensen, dat onder andere omstandigheden geen mening zou hebben of neutraal zou staan tegenover de doodstraf, terecht komt in de categorie voorstanders. In de Verenigde Staten vormt de categorie 'neutraal' over het algemeen niet meer dan 10 procent (Maguire & Pastore, 1993); in Nederland schommelt die rond de 15 procent, zoals blijkt uit Tabel 7.1. Die veronderstelling wordt verder gesteund door al wat ouder onderzoek van Midgley, die vond dat van blanke Zuid-Afrikanen 57 procent voorstander was, 40 procent tegenstander en slechts 3 procent neutraal of zonder mening (Midgley, 1974).¹

Dit verklaart echter nog niet waarom er überhaupt voorstanders zijn. Het ligt voor de hand om de hypothese op te werpen dat de voorstanders slecht geïnformeerd zijn. Die hypothese werd voor het eerst geformuleerd door Thurgood Marshall, raadsheer in het United States Supreme Court, in de beslissing inzake *Furman tegen Georgia* (408 U.S. 238, 1972), waarin vrijwel elke toepassing van de doodstraf werd uitgebannen.² Zijn redenering zat echter iets gecompliceerder in elkaar en luidde ongeveer als volgt:

- (1) de bevolking is slecht geïnformeerd over de doodstraf;
- (2) als de bevolking goed geïnformeerd zou zijn, dan zou een grote meerderheid tegenstander van de doodstraf zijn;

¹ Indertijd was Zuid-Afrika één van de landen met jaarlijks een zeer groot aantal executies: meer dan 1100 tussen 1981 en 1990. Op 6 juni 1995 besliste het Constitutional Court in *The State versus T. Makanyane and M. Mchunu* dat de doodstraf in strijd was met de *Interim Constitution*.

² Overigens stond het (Inmiddels van samenstelling veranderde) Supreme Court in 1976 met de beslissingen in *Gregg v. Georgia* (428 U.S. 153, 1976) en *Jurek v. Texas* (428 U.S. 262, 1976) het toepassen van de doodstraf weer toe. Sindsdien wordt in de Verenigde Staten weer volop geëxecuteerd.

(3) voor zover de steun voor de doodstraf is gebaseerd op retributie (vergelding) heeft informatie geen effect op de mening over de doodstraf. Argumenten tegen de doodstraf en het empirische onderzoek daarover hebben immers geen betrekking op de bevrediging van vergelding.

De geldigheid van Marshalls redenering is inmiddels bevestigd in experimenteel onderzoek (Sarat & Vidmar, 1976; Vidmar & Dittenhoffer, 1981; Bohm e.a., 1991). Men kan derhalve in het algemeen verwachten dat het beter geïnformeerde deel van de bevolking tegenstander is van de doodstraf. Tegelijkertijd speelt retributie een rol: degenen die zich laten leiden door vergelding laten zich niet van hun standpunt afbrengen door betere informatie. Dat lijkt logisch, want de argumenten tegen de doodstraf gaan daar ook helemaal niet over. Men kan derhalve verwachten dat de steun voor de doodstraf toeneemt in de mate waarin de bevolking wordt geconfronteerd met misdrijven die wraakgevoelens oproepen. Voorstanders lijken hun standpunt eerder op emoties te baseren dan op afweging van argumenten en zij worden beïnvloed door gevoelens van wraak (Ellsworth & Ross, 1983). In het onderhavige onderzoek zijn die veronderstellingen nader onderzocht.

7.3 Onderzoeksgegevens

In de *Nederlandse Survey Criminaliteit en Rechtshandhaving* (NSCR), waarvan de opzet wordt uiteengezet in Hoofdstuk 2, werd aan de respondenten gevraagd te reageren op de volgende stelling: "De rechter zou voor bepaalde misdrijven de doodstraf moeten kunnen geven." Zij konden daarbij kiezen uit vier antwoorden, waarmee zij aan konden geven in welke mate zij het met de betreffende stelling eens waren, te weten: (1) *helemaal mee eens*, (2) *mee eens*, (3) *niet mee eens, maar ook niet mee oneens* en (4) *helemaal niet mee eens*. Bij de onderstaande analyses zijn voorstanders, neutralen en tegenstanders met elkaar vergeleken. Aan de voorstanders werd gevraagd twee soorten misdrijven te noemen waarvoor de doodstraf zou mogen worden opgelegd.

7.4 Resultaten

Van alle respondenten verklaarde 52 procent zich voorstander van de doodstraf, 32 procent was tegenstander van de doodstraf en 16 procent stelde zich neutraal op (N=1922). Het percentage voorstanders is een dramatische stijging ten opzichte van eerder in Nederland gevonden percentages (zie Tabel 7.1). De vraag doet zich voor of de stijging veroorzaakt zou kunnen zijn door het verschil in context waarin de vraag naar de mening over de doodstraf is gesteld tussen het onderhavige onderzoek en het door het Sociaal Cultureel Planbureau gerapporteerde cijfers. In de NSCR gingen de meeste vragen over criminaliteit en daaraan gerelateerde onderwerpen. Daardoor worden de respondenten meer bewust gemaakt van de problemen rond criminaliteit en zich gedurende de afname van de enquête over meer aspecten van criminaliteit

een mening gevormd hebben. Als de context van de gestelde vraag van invloed zou zijn, verwacht men dat minder respondenten zouden zeggen geen mening te hebben. In onderhavig onderzoek wordt echter eenzelfde percentage neutralen gevonden als in eerder onderzoek. Daarom kunnen de cijfers uit het onderhavige onderzoek vergeleken worden met cijfers uit eerder onderzoek en duiden zij inderdaad op een dramatische stijging van het aantal voorstanders van de doodstraf onder de Nederlandse bevolking.

Tabel 7.2 Mening over de doodstraf, naar schatting omvang criminaliteit, opleiding en leeftijd (percentages)

	tegenstanders	neutraal	voorstanders	aantal (=100%)
Schatting hoeveelheid criminaliteit				
zeer laag	43	13	43	295
laag	34	13	52	298
hoog	35	15	54	301
zeer hoog	25	22	54	298
Opleidingsniveau				
basisonderwijs	21	16	63	390
VBO, MAVO	26	17	56	590
MBO, HAVO, VWO	31	17	52	542
HBO, WO	54	14	32	380
Leeftijd				
<29 jaar	27	20	52	412
30-49 jaar	32	15	53	817
50-64 jaar	35	14	51	398
>65 jaar	36	16	49	295

Bron: NSCR

De mening over de doodstraf bleek samen te hangen met de leeftijd van de respondenten, hun opleiding en met de hoeveelheid geschatte criminaliteit (zie Tabel 7.2). Ouderen zijn vaker tegen de doodstraf dan jongeren ($p < .05$); personen met een betere opleiding zijn vaker tegen de doodstraf dan zij die een lage opleiding hebben ($p < .001$); en degenen die de omvang van de criminaliteit hoog schatten zijn vaker voorstander ($p < .001$). Zeker even interessant zijn de variabelen waarmee de mening over de doodstraf niet samenhangt: het geslacht van de respondent, het beroep van de respondent, de stedelijkheid van zijn woonplaats en, vooral, eerdere ervaringen met criminaliteit en vrees voor criminaliteit ($p > .05$).

Tabel 7.3 Misdrijven waarvoor volgens voorstanders de doodstraf gegeven kan worden (N=995; de percentages tellen op tot meer dan 100, omdat respondenten twee soorten misdrijven mochten noemen)

misdrijf	percentage voorstanders
Moord	54
Incest, kindermishandeling	48
Seriemoord	44
Verkrachting	19
Drugshandel	4
Ontvoering	3
Iets anders of combinaties	3
<i>Dutroux, Zoals in België, e.d.</i>	5
Nee, weet niets/kan niets noemen	1

Bron: NSCR

Een antwoord op de vraag waarom een meerderheid van de Nederlandse bevolking nu voorstander is van de doodstraf, kan gevonden worden in het soort misdrijven waarvoor volgens de voorstanders de doodstraf zou moeten gelden (zie Tabel 7.3). Moord was de meest genoemde categorie misdrijven waarvoor volgens de voorstanders de doodstraf opgelegd zou kunnen worden, zeker als daarbij seriemoord wordt opgeteld; 75 procent van de voorstanders noemde één of beide soorten misdrijven. Dat zijn ook misdrijven waarvoor traditioneel in andere landen de doodstraf wordt gegeven. Opvallend vaak werden echter ook incest en kindermishandeling genoemd. Bijna de helft van de voorstanders (48%) vond de doodstraf voor dergelijke misdrijven geschikt. Daarbij kan gevoegd worden 5 procent van de voorstanders die expliciet zeiden dat de doodstraf zou moeten worden toegepast voor de misdrijven die Dutroux in België pleegde.³ Dutroux was daarmee de enige verdachte die door respondenten bij naam en toenaam werd genoemd als kandidaat voor de doodstraf. Dit doet vermoeden dat in ieder geval een deel van de opvallende stijging van

³ In 1996 werd door de Belgische politie ontdekt dat een zekere Marc Dutroux een groot aantal kinderen en jonge vrouwen had ontvoerd. Bij het schrijven van dit hoofdstuk stond nog nauwelijks vast om hoeveel kinderen het ging. Hij sloot hen op in de kelder van zijn huis, misbruikte en martelde hen langdurig, waarna de meesten door hem om het leven zijn gebracht. Twee meisjes konden van een wisse dood worden gered. De misdrijven van Dutroux wekten door de beestachtige maar ook georganiseerde wijze van uitvoering grote beroering, ook buiten België. De commotie werd overigens mede veroorzaakt door de bijzonder incompetent manier waarop de politie bij de opsporing te werk was gegaan en het gebrek aan samenwerking daarbij tussen de verschillende Belgische politiekorpsen.

de steun voor de doodstraf wordt veroorzaakt door wraakgevoelens ten opzichte van Dutroux. Volgens de meeste voorstanders zou Dutroux in ieder geval in aanmerking komen voor de doodstraf: liefst 35 procent noemde moord of seriemoord in combinatie met incest en kindermishandeling en nog eens 17 procent een van die misdrijven in combinatie met verkrachting. Kennelijk wekt de combinatie van deze misdrijven zoveel afschuw op, dat men daardoor voorstander wordt. Andere misdrijven of combinaties van misdrijven worden nauwelijks genoemd.

Voor het gevonden 'Dutroux-effect' in combinatie met de plotselinge stijging in steun voor de doodstraf is een aantal verklaringen mogelijk. Ten eerste is het mogelijk dat door de grote publiciteit rond Dutroux vlak voorafgaand aan de survey zijn naam bij veel respondenten het eerst in gedachten komt op de vraag misdrijven te noemen waarvoor de doodstraf zou kunnen worden opgelegd. Dat geeft echter nog geen verklaring voor de plotselinge stijging van de steun voor de doodstraf. Bij een dergelijke plotselinge stijging lijkt het waarschijnlijker dat zulks veroorzaakt wordt door een incident. Een andere verklaring lijkt daarom waarschijnlijker, namelijk dat, conform de hypothesen van Justice Marshall, de gevoelens van vergelding ten opzichte van Dutroux de steun voor de doodstraf deden toenemen. Als dat het geval is, kan verwacht worden dat enige tijd later, als de publiciteit over Dutroux is weggeëb, de steun voor de doodstraf weer afneemt.

Samengevat bevestigen de resultaten van het onderhavige onderzoek de hypothesen van raadsheer Marshall. Onder hoger opgeleide mensen, waarvan men mag aannemen dat zij beter geïnformeerd zijn, bevinden zich meer tegenstanders van de doodstraf. Tegelijkertijd lijken de misdrijven van Dutroux dermate veel wraakgevoelens op te wekken, dat daardoor het aantal voorstanders in Nederland, tenminste tijdelijk, is gegroeid tot een meerderheid van de bevolking.

7.5 Besluit

Voor het eerst spreekt in Nederland een meerderheid zich uit vóór de doodstraf. De resultaten van het onderzoek laten zien dat dit vermoedelijk het gevolg is van een Dutroux-effect. De afschuw die zijn misdrijven opwekten, deden de steun voor de doodstraf stijgen. Dat is in overeenstemming met de hypothese van raadsheer Marshall van het Amerikaanse Hooggerechtshof dat behoefte aan vergelding de steun aan de doodstraf doet toenemen. Overigens blijft het hier vooralsnog bij een gefundeerd vermoeden. Vervolgonderzoek zou uit moeten wijzen of bij een afname van de publiciteit over Dutroux ook het aantal voorstanders van de doodstraf weer afneemt (Saad, 1996).

De voorstanders van de doodstraf zijn eerder te vinden bij jongeren dan bij ouderen, eerder bij minder hoog opgeleide mensen dan bij hoog opgeleide mensen en bij degenen die het algemene niveau van criminaliteit hoog schatten.

Er is in de discussie over de publieke opinie één klein lichtpuntje. Recent onderzoek in de Verenigde Staten laat zien dat voorstanders van de doodstraf zich vaak ook kunnen vinden in gevangenisstraf voor de dader (Dieter, 1993; McGarrell & Sandys, 1996). Dat lichtpuntje is klein, omdat de Amerikanen dan spreken over *life-without-parole*, dat wil zeggen: levenslange gevangenisstraf die echt levenslang is, zonder de mogelijkheid tot vervroegde invrijheidstelling. Een dergelijke straf lijkt nauwelijks minder wreed dan de elektrische stoel, de gaskamer, dodelijke injecties, de strop of het vuurpeloton.